

CO ZBYLO Z ANDĚLA

Bída české literární lexikografie

Květoslav Chvatík

Česká literatura 20. století to nemá lehké; lze se o tom přesvědčit zcela konkrétně: století se chýlí ku konci, ale její dějiny nebyly dosud napsány. Akademické Dějiny české literatury dospěly ve svém III. svazku, vydaném v Praze roku 1961, do osmdesátých let devatenáctého století. Devadesátá léta v čele s F. X. Šaldou byla právem vyhrazena pro IV. svazek, věnovaný dvacátému století, který byl sice napsán, ale roku 1970 – jako tolik jiných rukopisů – uzavřen do trezoru a dodnes nevydán. Literatura dvacátého století tvoří na rozdíl od české obrozenské a klasické literatury devatenáctého století celek odlišně strukturovaný: je vnitřně rozpornější, diferencovanější, plna nových, i když často tragicky přerovaných rozběhů a neklidného hledání nových výrazových prostředků. Je to literatura plně evropská a plně moderní, se všemi problémy a otazníky, které s sebou tato orientace nese. Tolik naznačují i stručné encyklopedické přehledy literatury tohoto období od Bedřicha Václavka z roku 1934, zachycující ovšem jen první třetinu tohoto století, a od Františka Buriánka z roku 1968, který – a to je příznačné – zmizel z přehledu autorova díla ve slovníku, o němž hodláme referovat. Není-li soudobá pražská literární věda s to podat spolehlivý obraz literatury našeho století, o to vítanější by byl aspoň přehled slovníkový. Úkolem slovníků není jak známo hodnocení nebo dokonce polemika, nýbrž věcná informace o základních faktech jasně vymezené tematické oblasti.

Nakladatelství Československý spisovatel v Praze vydalo počátkem roku 1986 slovníkovou příručku Čeští spisovatelé 20. století (redakce Milan Blahynka), navazující časově i pojetím na příručku Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století (3. vyd. Praha 1982). Zatímco tento slovník, zpracovaný za redakce K. Homolové, M. Otruby a Z. Pešata, vymezoval v úvodu pojetí, popularizační zaměření a časové rozpětí práce a věcně zdůvodňoval určitá tematická omezení (literární věda byla zachycena jen v období obrozenském), u slovníku 20. století je tomu jinak. Slovník 19. století měl 384 stran, slovník 20. století má 832 stran, tedy rozsah více jak dvojnásobný; přesto je však zřejmé, že jde o slovník silně výběrový. V úvodu M. Blahynky však marně hledáme bližší vymezení kritérií tohoto výběru s vjímkou této obecné formulace: „Při sestavování hesláře ne-

byl ovšem rozhodující počet knih, ale celkový význam dosavadní autorovy práce pro vývoj literatury.“ (s. 8.) To zní zcela rozumně; počínáme však mít obavy, jak bude tento „význam pro vývoj literatury“ chápán, čteme-li takovéto Blahynkovy formulace: „Třebaže neměla žádnou pojistku proti ideologickým zkratům a žádnou záruku neomylnosti (míněna je česká literatura – pozn. aut.), třebaže si musela prodělat řadu dětských nemocí a její hledání bude vždy riskantní, dokázalo si její jádro i za náporu anti-socialistických sil a slibů udržet vývojovou kontinuitu, která je kontinuitou hodnot, tradicí, na niž jsme obzvláště hrdí: bylo nejednou konstatováno, že už v meziválečném období, kdy hospodářská a politická moc byla v rukou měšťanstva, naše kultura a literatura už zájmům buržoazie až na výjimky a občasnou službu nevědomou a nechtěnou nesloužila...“ Věta pokračuje v stejném stylu dále, ale musím se přiznat, že již nyní si s ní nevím rady. Jak například s pomocí mezinárodně uznávaných metod literární historiografie odhalit ony „výjimečné a občasné služby nevědomé a nechtěné“, přičemž má jít zřejmě o služby literatury české buržoazii, to věru nevím. Naposledy jsme o „nevědomých a nechtěných službách“, tehdy ovšem mezinárodnímu imperialismu, četli v protokolech politických procesů, jejichž oběti byly preparovány k podobným „doznáním“ speciálními metodami. V literární vědě se dosud podobné metody nevyskytovaly a M. Blahynka je bude muset blíže objasnit, i když je o něm jako o autoru pojmu „pozemské poezie“ známo, že s logikou zachází velmi svérázně a mírně řečeno lehkomylně.

Ve svém úvodu Blahynka také nikde neobjasňuje vztah hesláře jím redigovaného slovníku k existujícím slovníkům, v nichž byla česká literatura 20. století zčásti už zachycena: mám na mysli především Slovník J. Kuncce z let 1945–46 a Slovník českých spisovatelů z roku 1964, vydaný v témže nakladatelství Československý spisovatel v Praze za redakce Rudolfa Havla a Jiřího Opelíka. Srovnáme-li autory dvacátého století obsažené ve slovníku z roku 1964 s heslářem slovníku z roku 1986, zjistíme, že téměř třetina českých spisovatelů dvacátého století „zmizela“. Jedná se snad o časový posun? Přibylo tolik nových významných autorů, že „staří“ se do nového slovníku nevešli? Vezměme tedy na pomoc dílo časově pozdější, příručku F. Buriánka Česká literatura 20. století (Malá moderní encyklopedie, Orbis, Praha 1968), tedy autora dodnes v Praze publikujícího a uznávaného, a srovnáme její rejstřík s obsahem Blahynkova slovníku z roku 1986. Nevycházíme z údivu – opět chybí téměř třetina autorů, jimž lze jistě mnohé vytknout, ale nelze jim upřít, že umělecky nebo myšlenkově ovlivnili vývoj české literatury dvacátého století. Cituji abecedně jména z Buriánka, která marně hledáme u Blahynky:

Ludvík Aškenazy, Hana Bělohradská, Ivan Blatný, Vratislav Blažek, Hanuš Bonn, Jiří Brabec, Antonín Brousek, Josef Brukner, Ladislav Bublík, J. B. Čapek, Jan Čep, Václav Černý, Miroslav Červenka, Ivan Diviš, Pavel Eisner, Vratislav Effenberger, Ladislav Fikar, Ivo Fleischmann, Hermína Franková, Jiří Frejka, Jiří Fried, František Gottlieb, Jan Grossman, Jiří Gruša, Mojmír Grygar, Dušan Hamšík, Lenka Hašková, Václav Havel, Josef Hiršal, Jindřich Honzl, Jaroslav Janů, Antonín Jelínek, Milan Jungmann, Petr Kabeš, Zdeněk Kalista, Ivan Klíma, Ladislav Klíma, Alexandr Kliment, Pavel Kohout, Jiří Kolář, Edmond Konrád, Jan Kopecký, Zdeněk Kožmín, Radovan Krátký, Ludvík Kundera, Milan Kundera, Věra Linhartová, Jiří Levý, Arnošt Lustig, Rudolf Medek, Karel Michal, Jiří Mucha... snad nemusím dál pokračovat, stačí, že chybí i Palivec, Pekař, Peroutka, Putík, Rutte, Smetanová, Jiří Suchý, Oleg Sus, Šiktanc, Škvorecký, Topol, Trefulka, Urbánek, Valenta, Vodička, Voskovec, Vyskočil, Wernisch a Zahradníček. Zmocňuje se nás podezření, že se jedná o něco jiného než o slovník českých spisovatelů dvacátého století, že se od doby Buriánkovy příručky dopustil někdo na české kultuře a literatuře neodpustitelného zločinu. Jména, která chybí, reprezentují autory nejružnějších generací a nejodlišnějších myšlenkových orientací od katolíků po marxisty, autory, kteří byli z nejružnějších důvodů nuceni se vystěhovat nebo kteří spořádaně žijí doma, autory, kterým je po desetiletí znemožňováno publikovat, i autory bez obtíží publikující, autory žijící i dávno či před krátkým časem zesnulé. Zůstává nepochopitelným, podle jakého absurdního klíče byli tito tak různí spisovatelé „vyškrtáni“ z české literatury.

Pohlédněme podrobněji na jednotlivé literární druhy, na prózu, poezii, drama a teorii a kritiku; snad se nám pak podaří nalézt odpověď na naši otázku. Nedomnívají se autoři Blahynkova slovníku, že do vývoje české prózy dvacátého století zasáhli významněji H. Bělohradská, J. Beneš, J. Čep, O. Filip, J. Fried, E. Hostovský, I. Klíma, L. Klíma, A. Kliment, M. Kundera (o jehož románu *Žert* napsal M. Blahynka obdivnou recenzi do *Hájkova Plamene*), A. Lustig, V. Linhartová, K. Michal, J. Mucha, Z. Němeček, K. Pecka, J. Procházka, J. Putík, K. Sidon, J. Smetanová, N. Sochová, M. Součková, J. Škvorecký (vysoce oceněný Radko Pytlíkem v knížce *Příběhy pod mikroskopem*, pravda, roku 1966), J. Trefulka, L. Vaculík, E. Valenta a I. Vyskočil, než – řekněme – ve slovníku uvedený M. Kapek? Neovlivnili umělecký vývoj české poezie dvacátého století silněji I. Blatný, A. Brousek, L. Čivrný, I. Diviš, L. Fikar, I. Fleischmann, J. Gruša, J. Hanč, J. Hauková, J. Hiršal, E. Juliš, P. Kabeš, J. Kolář (postavený v příručce *Jak číst poezii*, 2. vyd. 1969, právem vedle klasiků Nezvala, Seiferta, Halase a Holana spolu s Kainarem, Mikuláškem

a Hrubínem), L. Kundera, L. Novák, J. Palivec, V. Renč, B. Reynek, K. Šiktanc, I. Wernisch, J. Zábřana a J. Zahradníček, než např. K. Boušek nebo J. Jelen? Nevytvořili ve vývoji českého divadla inspirativnější hodnoty V. Blažek, J. Frejka, J. Grossman, V. Havel, J. Honzl, I. Klíma, P. Kohout, E. Konrád, P. Landovský, F. Pavlíček, J. Suchý, J. Topol, M. Uhde, J. Voskovec a A. Vostrá, než např. V. Trapl? A konečně, nezasáhli do vývoje české literatury podstatněji literární historikové, teoretikové a kritici J. Brabec, J. B. Čapek, M. Červenka, P. Eisner, V. Effenberger, B. Fučík, J. Grossman, M. Grygar, J. Chaloupecký, J. Janů, M. Jankovič, V. Jirát, B. Králík, J. Opelík, O. Sus, J. Trefulka a F. Vodička, redaktor II. svazku akademických Dějin české literatury, než takoví V. Brett nebo M. Zahradka, pracující v poněkud jiných oblastech? – Při této konfrontaci osobností a děl, která chybí v Blahynkově slovníku, jsme dosud vycházeli především ze srovnání s heslářem pražského slovníku Opelíkova z roku 1964 a z rejstříku Buriánkovy příručky z roku 1968. Bylo by ovšem třeba doplnit desítky jmen autorů i tam opomenutých, případně autorů nové generace, ať už domácích, jako Radek John, Roman Ráž, Alena Vostrá, publikujících v Praze, a ovšem řadu autorů žijících v zahraničí, jako Ota Filip, Jiří Gruša, Petr Král, František Listopad, Milan Nápravník, Olga Neveršilová, Sylvie Richterová, Daniel Strož, Jaroslav Vejvoda, Jan Vladislav, Bronislava Volková a desítky dalších, obsažených ve Slovníku českých spisovatelů, vydaném Škvoreckým v Torontu roku 1982 v redakci Jiřího Brabce a Igora Hájka; tento slovník má 537 stran a počet jmen chybějících u Blahynky by šel do stovek.

Čist seznamy chybějících jmen je jistě únavné – za každým jménem se však skrývá nezaměnitelná, jedinečná osobnost, individualita díla, které tak či onak obohatilo a rozšířilo umělecký a myšlenkový prostor české literatury dvacátého století. V Blahynkově slovníku tato vnitřní diference a bohatá polarizace zmizela – zůstal jen bezkonfliktní proud nesporných klasiků moderní české literatury – Čapkové, Halas, Hora, Hrubín, Majerová, Nezval, Olbracht, Seifert, Vančura a další, a pak již jen průměr a podprůměr – všechno nekonvenční, rozporné, nepřizpůsobivé, všechno riskantní hledání nových myšlenek a nových uměleckých hodnot muselo zmizet a ustoupit konjunkturální makulatuře...

Autoři slovníku to vědí; jako každému, kdo se českou literaturou dvacátého století třeba jen krátce zabýval, je i jim zřejmé, že slovník tohoto období, v němž chybí Václav Černý, Jan Čep, Eduard Goldstücker, Václav Havel, Egon Hostovský, Ladislav Klíma, Jiří Kolář, Milan Kundera, Arnošt Lustig, Jiří Mucha, Karel Pecka, Josef Škvorecký, Karel Šiktanc, Josef Topol, Ludvík Vaculík, Jiří Voskovec, Ivan Vyskočil a Jan

Zahradníček není jen torzem, ale prostě nonsensem, podvodem a tristním svědectvím kulturní tragédie okupovaného národa. Autoři slovníku nejsou vinni; odpovědný je jeho redaktor Milan Blahynka, i když i on by se za jiné situace jistě vykrucoval, že on chtěl, ale ti nahoře mu seškrtnali heslář... Z redaktora slovníku nikdo odpovědnost sejmout nemůže – stačí si přečíst hesla jím napsaná, která se od hesel jiných autorů, vcelku věcných, liší příznačnou servilností, rozplizlostí a službičkováním momentální moci. Miroslav Kapek, autor románů *S Elvírou v lázních* a *Zajíček*, děl hodných Červené knihovny neblahé paměti, je horlivým lokajíčkem vykreslen jako plnokrevný klasik „pozemské poezie“, neboť v nich dal „průchod své zálibě v družnosti a ve vyznavačích života se všemi jeho rozkošemi a slastmi, mezi něž kromě dobrého jídla, pití a lásky náleží i humor v nejrůznějších podobách“. (s. 255) Je to sice představa „pozemské poezie“ od dob SKN značně pokleslá, ale důvody Blahynkova nadšení pochopíme rázem, jakmile zjistíme, že pan Kapek se občanským jménem jmenuje Miroslav Müller a je „od jara 1972 vedoucím oddělení kultury ÚV KSČ“. – Blahynka si právem vysloužil pověst novodobého Koniáše české literatury a to už oběma antologiemi české poezie dvacátého století, z nichž dokázal vyloučit téměř třetinu umělecky nejpodnětnějších českých básníků. Poezii Jaroslava Seiferta tam věnoval například daleko méně místa než Ivanu Skálovi, který ostatně Seiferta vyloučil z české literatury jako Cizí hlas již v padesátých letech v *Tvorbě*. Mánie vyobcovávací má v Čechách smutnou tradici; sloužila vždy malým, přízemním povahám k tomu, aby se zbavili těch, kdo něco umí, kdo hledají a riskují, kdo mají pevný charakter.

Neudivuje pak, že Bílak může v rozhovoru se Spieglem prohlásit, že z Čech neodešel žádný významný představitel kultury, neboť už dávno dal pokyn, aby jména těch, kteří byli nuceni odejít, byla z české kultury vyškrtnuta. Kruh nekontrolovatelné moci se uzavírá a pštros, strkající hlavu do písku, je přesvědčen, že nepohodlná část skutečnosti zmizela. To silně připomíná středověké scholastiky, věřící, že škrtneme-li jména, zmizí i věc sama.

Naštěstí existují v ostatních evropských zemích věcné literární příručky, v nichž se o existenci desítek v Praze umlčených autorů může každý přesvědčit, např. *Weltliteratur im 20. Jahrhundert* (Hrsg. von M. Brauneck, Rowohlt, Hamburg 1981). – Ostatně i dějin české literatury v 19. a 20. století jsme se dočkali dříve ze zahraničí než z Prahy. Napsal je Antonín Měšťan, profesor slavistiky ve Freiburgu, a vydalo je nakladatelství Böhlau, Köln-Wien, v roce 1985. Jde jistě spíše o práci informativní a přehledovou než o studii analytickou, což na dané ploše není ani možné; avšak o práci,

která má dvě nesporné přednosti: za prvé sleduje vývoj české literatury poprvé soustavně v jednotě s vývojem německé literatury v českých zemích, zejména v souvislosti s německou a židovskou literaturou pražskou, a za druhé zde nalezneme všechna jména, vyškrtaná ve slovníku Blahynkové, na svých místech a v patřičných vývojových a hodnotových souvislostech. – Takže našťestí jména nejsou totožná s věcmi a jejich vyškrtáním nelze zrušit českou literaturu dvacátého století. Snad se k tomuto poznání dopracují časem i pražští mocipáni.

(*Obrys /Mnichov/ 6, 1986, č. 2, červen, s. 14–15*)

DODATEK K NENAPSANÝM DĚJINÁM ČESKÉ LITERATURY

Josef Jedlička

Karlovi Moudrému a ostatním mladým přátelům

Nových vědomostí máme ažaž; ale je nám líto význačných básníků, kteří upadli v zapomenutí, a utrpěli jsme také nenahraditelné ztráty v historii, protože kontinuita duchovních památek na velkých důležitých úsecích tím pozbyla ucelenosti. Tato kontinuita je však podstatným zájmem lidského života a metafyzickým důkazem o významu jeho trvání. Nevíme totiž, zda by kulturní souvislost přežila i bez našeho vědomí a představy. Musíme si tedy přát, aby v nás bylo vědomí oné souvislosti.

Jacob Burckhardt

1.

Bude teprve na literárním historikovi některé příští, doufejme, že ne příliš pozdní generace, aby napsal nejen objektivní a pravdivé, ale i *úplné* dějiny české literatury osudného dvacetiletí, ohraničeného totalitací veřejného a kulturního života po komunistickém převzetí moci v roce 1948 a definitivním zhroutilím liberalizačního vzmachu, k němuž došlo v létech, která bezprostředně následovala po sovětské vojenské